

MANASTIRLI MEHMET RIFAT'IN *TUHFETÜ'L-İSLÂM*'I

Zeynep GÜNGÖR*

Özet

Biyografi geleneğinin önemli bir bölümünü teşkil eden ve İslam tarih yazıcılığının da temelini oluşturan kısasü'l-enbiyâ ve siyer yazıcılığına dair Türk edebiyatında pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu konuda eseri bulunan edebî şahsiyetlerden biri de XIX. yüzyılın önemli devlet adamı ve yazarlarından Manastırlı Mehmet Rifat'tır. Bu çalışmada Mehmet Rifat'ın *Tuhfetü'l-İslâm* adlı manzum eseri incelenmekte ve eserin bilim dünyasına tanıtılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kısasü'l-Enbiyâ, Siyer, Manastırlı Mehmet Rifat, *Tuhfetü'l-İslâm*.

MANASTIRLI MEHMET RIFAT'S *TUHFETÜ'L-İSLAM*

Abstract

Qisas al-Anbiya and the Siyer writing represents an important chapter of the Turkish literature biography tradition and mean while forms the basis of the İslamic history writing.

In this study are briefly given informations about the birth, the evolution and the most important works of the " Qisas al-Anbiya and Siyer" wisdom. After a briefing of Manastırlı Mehmet Rifat's life and work, the thesis presents the "*Tuhfetü'l İslam*" poem's verse, versification form, rhyme language and style feature through the content care and, by the given couplet examples, tries to introduce the piece of work.

Keywords: Qisas al-Anbiya, Siyer, Manastırlı Mehmet Rifat, *Tuhfetü'l-İslâm*.

Giriş

Biyografi geleneği, Arapların "ilmü'n-neseb" adını verdikleri ilim ile meşgul olmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Araplar bu ilmin ürünü olan eserlere 'tabakât' adını vermişlerdir. Tabakât, birbirini takip eden nesillerin kıssalarının anlatıldığı kitaplara verilen isimdir. Bu ilim İslâmiyet ile birlikte

* Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi.

farklılık arz etmiş ve gelişmiştir. Bu gelişim vesilesiyle kısasü'l enbiyâ ve siyer türü ortaya çıkmıştır (Şahin, 2002: 495; Karataş 2013: 3).

Arapça kıssa ve nebî kelimelerinin çoğul şekillerinden oluşan kısas-ı enbiyâ (kisasü'l-enbiyâ), peygamberlerin hikâyeleri, tarihleri anlamına gelmektedir. Bu anlamda ahhâr-ı enbiyâ tabiri de kullanılmıştır (Şahin, 2002: 495).

Kıssa-ı Enbiyâ türünün bilinen en önemli ve en meşhur olanı Sa'lebî'nin *'Arâ'isü'l-Mecâlis'i* ile Kisâî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eserleridir. Daha sonraki süreçte yazılan eserlerin birçoğu bu iki eserin ya tercümesi olarak yayımlanmış ya da bu iki çalışmayı temel kaynak olarak kullanmışlardır (Şahin, 2002: 495; Karataş, 2013: 3).

Türk edebiyatında yazılmış pek çok kısasü'l-enbiyâ bulunmaktadır. Türkçe kısasü'l-enbiyâlar arasında bilinen en eski ve en önemli olanı Rabgûzî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eseridir. Türk edebiyatında, zikredilmeye değer diğer bir eser de Ahmet Cevdet Paşa'nın 1874'te başlayıp 1889'da tamamladığı *Kıssa-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ* adlı eseridir. Bunların yanı sıra son dönem kısasü'l-enbiyâ türünün başarılı örnekleri olarak Mustafa Âsım Köksal'ın 1990'da yayımladığı *Peygamberler Tarihi* adlı eseri ile Ahmet Lütfi Kazancı'nın 1997'de yayımladığı *Peygamberler Tarihi*'ni ve Abdullah Aydemir'in *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler* adlı eserlerini sayabiliriz (Şahin, 2002: 495; Karataş, 2013: 3).

Bu bağlamda diğer önemli türler siyer ve megâzîlerdir. Siyer kelime anlamı olarak, sözlükte “davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi” gibi manalara gelen sîret kelimesinin çoğuludur. Kur'an-ı Kerim'in yalnızca bir suresinde (Tâhâ 20/21) “hal ve şekil” anlamında ifade edilen sîret kelimesi zamanla Hz. Peygamber'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu alanda yazılan eserler için terim olarak kullanılmıştır (Fayda ve Uzun, 2009: 319-324).

Siyer ve megâzî kelimeleri ilerleyen zamanlarda birbirinin yerine kullanılır olmuştur. Siyerde Hz. Peygamberin Mekke ve Medine hayatının tamamı, doğumundan vefatına kadar anlatılır. Megâzîde ise on senelik Medine hayatının sadece gazve ve savaşları konu edinilmiştir. Daha sonra megâzî adlı eserlerin kapsamı genişlemiş ve Hz. Muhammed'in hayatını bütün yönleriyle ele alan bir tür oluşmuştur (Fayda ve Uzun, 2009: 324-326; Tergip, 2010: 15).

Siyer ilmi, Arap edebiyatından yapılan tercümeler ile Türk edebiyatına girmiştir. Tercüme siyerlerin en başarılı örneklerinden biri edebiyatımızda ilk Türkçe siyer kitabı olarak bilinen Erzurumlu Kadı Darîr'in *Tercüme-i Siyer-i Nebî* adlı eseridir. Diğer önemli tercüme eser ise Lâmiî Çelebi'nin, *Tercüme-i Şevâhidü'n-Nübüvve li-Takvîyeti Yakîni Ehli'l-Fütüvve*'sidir. Tercüme eserler arasında Bâkî'nin *Meâlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn* adlı eserini ve Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahî'l-Muhammediyye* adlı eserlerini de sayabiliriz (Fayda ve Uzun, 2009: 325).

Klasik Türk edebiyatında tercüme eserlerin yanı sıra telif eserler de ortaya çıkmıştır. Türk edebiyatında yazılmış ilk siyer-i nebi; *Veysî'nin Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibi'l-Mî'râc* (*Siyer-i Veysî*) adıyla bilinen eseridir. Eser, sanatkârane bir nesirle yazılmasından dolayı devri için bile ağır bulunan diline rağmen Türkçe siyerler içinde en çok beğenilenlerdendir. Bu esere Nev'îzâde Atâî, Yusuf Nâbî Efendi, Nazmîzâde Murtaza ve Tıflî Ahmed Çelebi tarafından zeyiller yazılmıştır (Donuk 2015: 38). Telif siyerlere Molla Velî'nin manzum *Siyer-i Nebî* adlı eseri, Abdullah Zâhidî'nin manzum *Siyer-i Nebî'si*, Abdürrahîm b. Hüseyin'in *Manzum Siyeri*, Hâfız Mehmed Zühedî Efendi'nin *Nazmü's-Siyer-i*, Abdullah Âtîf'ın *Siyerü'n-Nebî* adlı eserleri zikredilebilir. Bunların yanı sıra son dönem siyer alanında İzmirli İsmail Hakkî'nin *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye* ile Celâl Nûri Bey'in *Hâtemü'l-Enbiya* adlı eserleri vardır (Fayda ve Uzun, 2009: 325).

Türk Edebiyatında hem kısasü'l-enbiyâ hem de siyere yer verilen müstakil eserlerden biri de Manastırlı Mehmet Rifat'ın *Tuhfetü'l-İslâm*'ıdır. Daha çok gençlerin istifadesi için hazırlanmış olan bu eserin kısasü'l-enbiyâ ve siyer türü içindeki yerinin belirlenmesi ve incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada eser tanıtılacak, eserin şekil ve muhteva incelemesi neticesinde tespit edilen hususlar paylaşılacaktır.

Manastırlı Mehmet Rifat ve Tuhfetü'l-İslâm

Mehmet Rifat 1851'de Manastır'da doğmuştur. Yazarın, Manastırlı Mehmet olarak anılmasının nedeni hem Manastır'da doğmuş olması hem de dönemindeki isim benzerliği olan diğer şair ve yazarlarla karıştırılmaması içindir. Manastırlı Mehmet, Harbiye'den yüzbaşı olarak mezun olduktan sonra kendi okulunda hocalık yapmıştır. Dönemin Mekteb-i Askeriye nazırı Süleyman Paşa'nın dikkatini çekmiş binbaşılığa kadar yükselmiştir. Mehmet

Rıfat, 1877-1878'de Osmanlı-Rus savaşına katılmış ve esir düşmüştür. Savaştan bir yıl sonra İstanbul'a dönmüş, II. Abdülhamit Han'ın isteği ile rütbesi kaymakamlığa yükseltilerek önce Şam vilayetine daha sonra da Halep'e tayin edilmiştir. M. Rıfat, buralardaki görevi nedeniyle İstanbul'a bir daha dönmemiş ve son görev yeri olan Halep'te vefat etmiştir (Onur, 2007: 3; Bozdoğan, 2002; Kahraman, 2007: 519-120).

Manastırlı Mehmet Rıfat, I. Meşrutiyet dönemi kültür hayatının kalem ve kılıç sahibi Türk aydınlarından biridir. Din, edebiyat, dil ve belagat, sosyoloji, medeniyet tarihi, matematik, genel kültür, mimarlık gibi birbirinden farklı geniş bir alanda çalışmalar yapmış, yüzün üzerinde eser kaleme almıştır. Bunların büyük çoğunluğunu da yayımlama imkânı bulmuştur. Mehmet Rıfat, Tanzimat döneminin yol açıcı aydınlarından biri olmasa da nitelikli eserleriyle belirli bir kaliteyi yakalamış ve dönemin aydınlarınca dikkate alınmış bir yazardır. Servet-i Fünûn dönemine damgasını vuran Halit Ziya Uşaklıgil, çalışmalarında M. Rıfat'tan istifade ettiğini ifade etmektedir (Onur, 2007: 3; Bozdoğan, 2002).

Mehmet Rıfat, Harbiye'de hocalık yaptığı dönemde milli duyguların ön planda olduğu ve kendi dünya görüşünü yansıttığı "Çanta" dergisini çıkarmıştır. Yine bu dergide Harbiye'den arkadaşı Hasan Bedrettin ile birlikte Fransızcadan çevirdikleri yirmi kadar oyunu "Temaşa" adlı bir yazı dizisinde yayımlamışlardır. Bunun yanında "*Külliyat-ı Kavâid-i Osmaniye*" adlı çalışması Türk dili açısından önemli bir eserdir. Mehmet Rıfat'ın yayımlanmamış bir de divançesi bulunmaktadır. Dilbilgisi, edebiyat ve kompozisyonla alakalı diğer eserleri de şunlardır: *Hâce-i Lisân-ı Osmanî*, *Usul-i Bedâyi*, *Mükemmel Osmanlı Sarfı*, *Mufasssal Nahv-i Osmanî*, *Kavâid-i İlm-i İnşa*, *Mecâmiü'l-Edeb* (Onur, 2007: 3; Bozdoğan, 2002; Kahraman, 2007: 519-520).

Eserin Yazılış Tarihi ve Sebebi

Tuhfetü'l-İslâm, Hicri 19 Şaban 314 (Miladi: 23 Ocak 1897) tarihinde yayımlanan kanun ile Bab-ı Âlî Aziziye Caddesinde bulunan Cemal Efendi matbaasında Hafız Mehmet Emin tarafından 1898'de neşredilmiştir.

Yazar M. Rıfat, eserin giriş manzumesinin hemen altında bulunan nesir bölümde; çocuklukta öğrenilen bilgilerin zihinde yer ettiği ve kolay unutulmadığı düşüncesiyle daha önce çocukların okuyup öğrenmesi için bir ilmihal yazmış olduğunu ve yine çocukların okuyup öğrenmesi amacıyla

Kısasü'l-Enbiyâ ve Siyer-i Muhammediyye'nin en önemli bölümlerinden oluşan *Tuhfetü'l-İslâm* adlı eseri yazdığını ifade etmiştir.

Eserin Şekil ve Muhteva Özellikleri

Tuhfetü'l-İslâm, mesnevi nazım şekli ile yazılmış toplam 686 beyitten oluşan 60 sayfalık manzum bir eserdir. *Tuhfetü'l-İslâm*'ın muhteva özelliklerine baktığımızda yazarın eserini üç bölüm olarak düzenlediğini görürüz. Eserin birinci bölümü 16 beyitlik kısa bir kasideden oluşmaktadır. Aruzla ve hece bahrinin mefâîlün/mefâîlün/feûlün kalıbıyla yazılmış olan bu bölüme “Besmele-i Şerif” ile başlanmış, Allah’a hamd ü senalar ve peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa’ya (s.a.v) salat ü selamdan sonra dönemin Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit Han’a dualar edilmiştir. Arkasından eserin sebep-i telifi için hece bahrinin mefâîlün/mefâîlün/feûlün kalıbıyla şu beyitler söylenmiştir.

Yazup evvelce nazmen ‘ilm-i hâli

Hediye eylemişdim asdikâya

Yine sevk-i hidâyetle bu kerre

Koyuldum vâsf-ı hâl-i enbiyâya

Alup târîhini peygamberânun

Çalışdım anları nazmen edâya

Hudâ’ya hamd ola oldum muvaffak

Bu sûretle bu emr-i mu’tenâyâ

İki manzûme hâsıl oldu andan

Biri mahsûs oldu Mustafâ’ya

Didim ben Tuhfetü'l-İslâm nâmın

Hediye eyledim ehl-i vefâyâ (Tuhfetü'l-İslâm, s.2/11-16)¹

¹ *Tuhfetü'l-İslâm*'dan yapılan alıntılarda önce eserin sayfa numarası sonra da beyit numarası verilmiştir.

Eserin, ikinci bölümü remel bahrinin fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla yazılan “Kıyasü'l-Enbiyâ”dan oluşmaktadır. Bu kısımda Hz. Âdem'den başlanarak sırasıyla Şîd, İdris, Nûh, Hûd, Lût, Yunus, Şuayb ve Salih peygamberleri ayrı birer başlık altında, İbrahim-İsmail-İshak, Eyyüb-Zülkifl, Yakup-Yusuf, Musa-Harun, Yüşa-İşmoil, Davud-Süleyman, İlyas-Elyase, Eş'ıya-Ermiya-Danyal-Aziz, Zekeriya-Yahya-İsa peygamberler aynı başlık altında ve son olarak Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) ayrı bir başlıkla ele alınmıştır. Eserde Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerle birlikte toplam 32 peygamberin kıssaları on sekiz alt başlık altında 372 beyit olarak nazmedilmiştir.

Eserin son bölümü “Siyer-i Muhammediyye”den oluşmaktadır. Bu bölüm de remel bahrinin fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Siyer, 70 beyitten oluşan Mevlîd-i Muhammedi ile başlatılmıştır. Yazar eserin bu bölümünün 22 beyit ve 46 mısraını Süleyman Çelebi'nin “*Vesîletü'n-Necât*” adlı eserinden alıntılar yaparak oluşturmuştur. Süleyman Çelebi'nin Mevlîd-i Şerif'inden yapılan bu alıntılar parantez içinde verilmiş hem de dipnotta bu hususa dikkat çekilmiştir:

(Merhabâ ey nûr-ı Yezdân merhabâ)

(Merhabâ ey kân-ı 'irfân merhabâ) (Tuhfetü'l-İslâm, s. 44/416)

Eserin üçüncü bölümünün girişinde Hz. Muhammed'in nûrunun ezelden yaratıldığı, bu nûrun önce Hz. Âdem'in alnında belirdiği daha sonra Hz. Havva'ya intikali, Havva'dan da sırası ile Hz. Şît, Hz. İdris, Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve İsmail'e intikal ettiği, İsmail'den Hz. Muhammed'e intikal etme serüveni ve nûrun Hz. Muhammed'e ulaşması konu edinilmiştir;

Hak Te'âlâ itmeden kevni binâ

Nûr-ı fersiden ayırdı bir ziyâ

Ol ziyâyı sonra ol Rabb-ı kadîr

Âdemin alnında kıldı müstenîr (Tuhfetü'l-İslâm, s. 40/373-374)

Turdı anda nûr-ı Ahmed hayli sâl

Sonradan Havvâ'ya itdi intikâl

*Geçdi Havvâ'dan da nûr-ı Mustafâ
Gitdi Şît'i eyledi revnak-fezâ*

*Geçdi İdris'e vü Nûh'a bir zamân
Virdi İbrahim ü İsmâ'il'e şân*

*Sonra İsmâ'il'den nûr-ı Hudâ
Hep teselsül üzre oldı rû-nümâ*

*Böyledir nakl-i sahîh üzre haber
Sakladı şerden anı Rabbü'l-beşer*

*Hangi sulb ü rahme kondıysa o nûr
İtmedi şirk ü riyâ andan zuhûr*

...
*Togdı ol sâ'atde ol hayrû'l-enâm
Kalk ayaga vir salât ile selâm*

Çün tûlû' itdi o dem ol nûr-ı dîn

(Nûra gark oldı semavât u zemîn (Tuhfetü'l İslâm, s.41-43/377-400)

Ayrıca Mevlîd-i Şerif bölümünde Hz. Muhammed'in doğumu esnasında yaşanan mucizelere (Ka'be'de bulunan putların baş aşağı düşmesi, Kisra Sarayı'nın burçlarının çatlaması ve yıkılması, Save Gölü'nün kuruması ve ateşperestlerin binlerce yıldır yanan ateşlerinin sönmesi vb.) değinilmiştir.

Giriş bölümünden sonra gelen "Fahr-i Âlem Efendimizin Hâl-i Rızâ'at u Zamân-ı Sabâvetleri" başlığı altındaki bölümde Hz. Muhammed'in doğmadan evvel babasının vefat etmesi ve yetim kalması, doğduktan sonra sütanneye verilmesi nedeniyle annesinden uzak kalması, annesinin vefat etmesi ve sonrasında dedesinin de vefatıyla amcası Ebu Talip'in Hz. Muhammed'i himayesine alması hadiseleri ele alınmıştır. Yine bu bölüm içinde Hz. Muhammed zamanında Mekke'de görülen kıtlık meselesi de anlatılmıştır.

“Seyyid-i Kâ'inât Efendimiz Şâm Seferleri ve Te'ehhül Buyurdukları” başlığı altında Hz. Muhammed'in on iki yaşına bastığında Amcası Ebu Talip ile Şâm seferine çıkmaları ve Basra'ya vardıklarında şehrin ileri gelenlerinden bir Pîr'in Hz. Muhammed'in ahir zaman peygamberi olduğunu anlaması neticesinde Ebu Talip'i, Hz. Muhammed'i Şâm'a götürmemesi hususundaki uyarılarına değinilmiştir;

*On ikiye basdı çün hayrû'l-beşer
İtdiler 'emmi ile Şâm'a sefer*

*Şâm'a varmazdan mukaddem gitdiler
Pîş-i Basrâ'da tevakkuf itdiler* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 48/470-471)

*Yâ Ebâ Tâlip didi ol kâmyâb
Mustafa'yı gösterüp itdi hitâb*

*Didi budur rahmeten li'l-âlemîn
Budur elbetde şefi'ü'l-müznibîn*

*Böyledir Tevrât u İncîl'de haber
Evvel ü âhir budur hayrû'l-beşer*

*Kavlimi dinle benim ey söz eri
Alma Şâm'a Ahmed'i dönder geri* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 48/ 477-480)

Bundan sonraki bölümde Hz. Muhammed'in yirmili yaşlara geldiğinde Hz. Hatice ile evlenmesinden bahsedilir.

*Çün yigirmiye irişdi sinn-i şâh
Nûr u vechinden utandı mihr ü mâh* (Tuhfetü'l-İslâm, s.48/483)

*Aldı ol Fahrû'n-nisâyı bâ-nikâh
Nûra gark oldu Hadice ol sabâh* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 49/493)

“Mefhar-ı Mevcudât Efendimizin Risâlet-i Nübüvvetleri” başlığı altında Hz. Muhammed’e peygamberlik görevi verilmesi ve Kur’an ayetlerinin indirilmesi anlatılmıştır:

*Çünkü gördi vahdetin emvâcını
Ol zamân giydi nübüvvet tâcını* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 49/499)

*Sûre-i İkrâ’la geldi ibtidâ
Vâlih ü hayrân oldu Mustafâ* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 50/503)

“Hâtemü'l-Enbiyâ Efendimizin Mu‘cizât-ı ‘Azîmeleri” bölümünde ise Hz. Muhammed’in gölgesinin yere düşmemesi mucizesi, Süleyman Çelebi’nin Mevlîd-i Şerif’inden alınan şu beyitlerle aktarılmıştır:

*(Evvelâ ol kim mübârek cisminin)
(Gölgesi düşmezdi hâke resminin)*

*(Ol mübârek re’si üzre her zamân)
(Bir bulut vardı olurdu sâyebân)* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 51/520-522)

Hz. Muhammed’in en büyük mucizesi Kur’an’ı Kerim’dır:

*Hazret-i Kur’an’dır a‘zam-mu‘cize
Vasf u ta‘rîfi anın gelmez söze* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 51/525)

Hz. Muhammed’in kendisine inanmayan müşriklere gösterdiği bir mucizesi de parmağıyla ayı ikiye bölmesidir. Yazar eserinde bu olayı şu beyitlerle anlatmıştır:

*Mu‘cizâtından biri de ey civân
İnşikâk-ı mâh ile oldu ‘ayân* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 52/531)

*Emr-i Hak’la mâha dikkat eyledi
Dest-i pâkıyla işâret eyledi*

*Def‘aten oldu iki parça kamer
Her biri tutdı semâda başka yer* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 52/ 536-537)

“Mi‘râcü’n-Nebî ‘Aleyhi’s-Salâtü ve’s-Selâm” başlıklı bölümde yazar, miraç hadisesini toplam 53 beyitle ele almış ve anlatımını güçlendirmek için bu bölümde de Süleyman Çelebi’nin Mevlîd-i Şerif’inden 11 beyit 27 mısra alıntı yapmıştır;

*Hak-Te‘âla bir tecellî kıldı tâ
Mustafâ her hâle olsun âşinâ*

*Eyledi Cibrîl’e fermân ol zamân
Git dedi mahbûbımı al gel hemân*

*Geldi Cebrâ’îl didi ol hazrete
Yâ Muhammed müjde bu nev-devlete* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 52/540-544)

*Şâdimân ol ey resûl-i muhterem
‘Arşına da’vet ider Rabbü’l-ümem* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 53/546)

*(Tarfetü'l-‘ayn içre ol şâh-ı huzem)
(Geldi Kuds’e basdı Aksâ’ya kadem)* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 53/553)

“Fahr-i ‘Âlem Efendimizin Hicret-i Sa‘âdetleri” başlığı altında ise Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye hicretine izin verilmesi ve Mekke müşriklerinin suikast girişimlerinden Hz. Muhammed’in kurtulması anlatılır.

*Geldi Cebrâ’îl bir gün hazrete
İzn-i Hak vardır didi bu hicrete*

*Hâzır oldı bir gice fahrü’l-enâm
Cümle küffâr eyledi ol şeb kıyâm*

*Sû’ikasında ‘azm ü niyyet itdiler
Bir çoğı beyt-i nebîye gitdiler*

*Anladı hâli Resûlullâh o ân
Besmeleyle çıkdı dârından hemân*

*Bir avuç kum aldı saçdı muhterem
Çeşm-i a'dâya 'amâ geldi o dem* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 58/599-603)

Devamında ise Mekke'den Medine'ye yapılan hicret esnasında Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir'in düşmanlardan korunmak için mağaraya sığınmaları anlatılmıştır:

*Çıkdılar birlikde sonra Mekke'den
İtdiler bu vech ile terk-i vatan*

*Tuydı a'dâ itdiler ta'kîbe cân
Girdiler bir gâra bunlar ol zamân*

*Hikmet-i Bârî o dem kıldı sudûr
Der'akab bir 'ankebût itdi zuhur* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 58/606-608)

Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir yollarına devam ederken atlı bir düşmanın karşılarına çıkması ve Hz. Muhammed'in bir nazarıyla atın yere batması hadisesi bu bölümde 29 beyitle ele alınmıştır.

*Başka yerden oldılar râha revân
Sonra geldi bir 'adâ oldı 'ayân*

*Çünkü yaklaştı 'adûv peygâmbere
Bir nazarda esbi bâtdı yerlere* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 59/617-618)

"Hicretten Vefâtına Kadar İcmâl-i Ahvâl'i" başlığı altında Hz. Muhammed'in vefatını anlatan yazar, bu bölümde de Süleyman Çelebi'nin Mevlîd-i Şerif'inden 2 beyit ve 6 mısra alıntı yapmıştır.

*Cümleye her kârı ta'lîm eyledi
(Rûh-ı pâkın Hakk'a teslîm eyledi)* (Tuhfetü'l-İslâm, s. 63/665)

M. Rifat, *Tuhfetü'l-İslâm*'ın nazmı esnasında birkaç yerde âyetleri iktibas yoluyla beyitlerin içerisine dâhil etmiş ve iktibas yapılan âyet veya Arapça ibarenin muhtevasıyla eserde anlatılan olayı bütünleştirmeye çalışmıştır.

*Ol zamân Yâ eyyühel müddessir'i*²

Vahy idüp hürmet ile gitti geri (Tuhfetü'l-İslâm, s. 50/508)

Veze ve Kâfiye

Eserde üç farklı veze kullanılmıştır. Yazarın, bu üç farklı aruz veznini metne tatbiki esnasında ufak kusurlar göze çarpmaktadır:

Şair, birkaç özel isim veya kelimedede uzun okunması gereken bir heceyi veze gereği kısa okumuştur.

İçlerinden Yûdâ nâmında olan fâsık hemân

Rüşvet aldı eyledi ol cây-ı mahfîyi 'ayân (Tuhfetü'l-İslâm, s. 38/360)

beytini buna örnek verebiliriz.

Şairin, eserin birkaç beytinde veze gereği özel isim veya kelimelerde tasarrufla bulunduğu görölmektedir:

Kavmi geçdikce o yerden eglenüp dirdi anâ

Dün peyâmbere bu gün dölger mi oldun vâh sanâ (Tuhfetü'l-İslâm, s. 8/38)

Sonra imân itdi Bû Bekr ü 'Ali

Oldı anlarda sa'adet münceli (Tuhfetü'l-İslâm, s. 50/512)

Ayrıca eserde birkaç beyitte kelimenin kendinden sonra açık hece gelmesine rağmen bazı uzun hecelerde medli okuma yapılmıştır.

Hazreti Ya'kûp oldı pek mukadder agladı

Kanlı yaşlar dökdi âteşle derûnun dağladı (Tuhfetü'l-İslâm, s. 19/153)

Eserde birkaç Türkçe kelimedede veze gereği uzun okuma yapıldığı durumlar da söz konusudur:

Mu'cize gösterdi Sâlih tâğdan togdı deve

Yaydı bu mu'ciz işi mü'min olan evden eve (Tuhfetü'l-İslâm, s. 11/67)

² "Ey örtünüp bürünen (Peygamber)", Müddessir/1

Örneklerini verdiğimiz birkaç istisnai durum dışında yazarın aruzu başarıyla şiirine tatbik ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Klasik Türk şiir geleneğinden gelen bir alışkanlıkla şairler eserlerini şiir ile musikinin iç içe olduğu bir atmosferde ortaya koymuşlardır. Şiirdeki musiki ve ahengi sağlamak için çeşitli edebi sanatların yanı sıra redif ve kafiye de önem vermişlerdir. *Tuhfetü'l-İslâm* adlı eser redif ve kafiye bakımından incelendiğinde, cinaslı kafiyenin (mümasil, mutarraf, mükerrer, lâhik, hattî, ve tam cinas) oldukça yoğun kullanılmış olduğu görülmektedir.

Azdılar ammâ ki bunlar eyleyüp terk-i Hudâ

Anlara kıldı peyâmbere Hazret-i Hûd'ı Hudâ (*Tuhfetü'l-İslâm*, s. 9/54)

Yâm nâmında olan oğlu da imân itmedi

Hâsılı pek çokları Nûh'un izince gitmedi (*Tuhfetü'l-İslâm*, s. 7/33)

Âkıbet oldu o müşrikler cezâyı müstehak

Eyke'ye gâyet harâretli havâ gönderdi Hak (*Tuhfetü'l-İslâm*, s. 17/128)

Bundan evvelce yine ahfâd-ı Nûh'un bir çoğu

Gitdiler semt-i 'Irak'a bakmayup var u yogı (*Tuhfetü'l-İslâm*, s. 11/75)

Ol gice kim togdı ol sultân-ı dîn

Ol kerâmet ma'deni ol hân-ı dîn (*Tuhfetü'l-İslâm*, s. 45/430)

Eser de Arapça ve Farsça kelimelerde kafiye-i mücerred 192 kez, kafiye-i müreddefe 266 kez, kafiye-i müessese 16 kez, kafiye-i mukayyede 28 kez kullanılmıştır. Türkçe kelimelerde yarım kafiye, tam kafiye, zengin kafiye kullanılmakla birlikte kelime durumunda redif 25, ek durumunda redif 45 ve birkaç tane de kelime gurubu durumunda redif kullanılmıştır.

Dil ve Üslup Özellikleri

M. Rıfat, *Tuhfetü'l-İslâm*'da gereğinden fazla Arapça-Farsça kelime kullanmamaya özen göstermiş, eserde konuşma diline yakın sade ve akıcı bir anlatımı esas almıştır:

Geldi ez-cümle Yemen'de kavm-i Âd oldı 'ayân

İtdiler ma'mûr o câyı yapıdılar birçok mekân (*Tuhfetü'l-İslâm*, s. 9/53)

Çok sevindi çün Ebâ Tâlip hemân

Nazm ile bu vak'ayı itdi beyân (*Tuhfetü'l-İslâm*, s. 47/469)

Dil ve üslup konusundaki tasarrufunu yazar eserin giriş bölümünde açıklamış, amacının vezin, kafiye konusunda hüner göstermek olmadığı ve eserini herkesin kolayca okuyup anlayacağı bir üslupta yazmaya gayret ettiğini söylemiştir:

“Tuhfetü'l-İslâm'da nazmen icmâl ile etfâl-i İslâm'a yâdigâr eylediğimi ve usûl-ı nazmda medhûl olan kasr u imale ve emsali şeylerden her çend ictinâb olunduysa da zikr ü iradı zarûrî olan ba'zı esmâ'-i âliye husûsât-ı ma'rûzanın ihtiyârını icâb eylediğini ve esâs maksad hâşâ ibrâz-ı hüner olmayup dîne mute'allık ma'lûmât-ı ibtidâ'ıyye ve lâzimeyi unutulmayacak sûretde kolaylıkla belletmek için bir hizmet-i dînîyye de bulunmak hevesine mübtenî olduğunu sûret-ı mahsûsada 'arz ile vezn u kavâfi vesâ'ir şerâ'it-i nazmda vâkı' olan nevâkışın hüsn-i niyet 'âcizâneme bağışlanmasını kârîn-i kirâmdan niyâz ederim.”

Sonuç

Osmanlı'nın son dönem dil, kültür ve edebiyat âlimlerinden Manastırlı Mehmed Rıfat tarafından çocukların istifade etmesi amacıyla yazılan *Tuhfetü'l-İslâm* adlı eserde konuşma diline yakın sade bir dil kullanılmıştır. Eser, Kısasü'l-Enbiyâ ve Siyer-i Muhammediyye manzumeleriyle birlikte iki ana bölüm halinde neşredilmiştir. Eserin “Kısasü'l-Enbiyâ” bölümünde Hz. Muhammed ile birlikte 32 peygamberin kıssaları ve mucizeleri yer almaktadır. Eserin “Siyer-i Nebi” bölümünde ise Hz. Muhammed'in hayatına dair kronolojik bir sıralama bulunmamaktadır. Siyer-i Nebi bölümünde Hz. Muhammed'in doğumu, amcası Ebu Talip ile yaptığı Şam seferi, Hz. Hatice ile

evliliği, peygamberlik görevinin verilışı, mucizeleri, miracı, hicreti, vefatı gibi hadiseler konu edinmiştir.

Çocukları İslâm tarihi konusunda bilgilendirmeyi amaçlayan, sade bir üslupla kaleme alınan ve nazım tekniği bakımından başarılı olan *Tuhfetü'l-İslâm*; peygamber kıssaları ve siyere dair ana kaynaklarda zikredilen temel bilgilerin genel bir özeti mahiyetindedir.

KAYNAKÇA

BOZDOĞAN, Ahmet (2002), “Manastırlı Mehmet Rıfat'ın Dünya Görüşünün Aynası: Çanta”, eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/356.

FAYDA, Mustafa-UZUN, Mustafa (2009), “Siyer ve Megâzî”, *TDVİA*, Cilt 37, s. 319-326.

GÜNEŞ, Halit (2009) *Mehmet Rıfat Mecâmiü'l-Edeb Birinci Cilt (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARATAŞ, Ahmet (2013), “Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü”, *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt: 49, Sayı: 3.

ONUR, Esra (2007), “Manastırlı Mehmet Rıfat'ın Mecâmiü'l-Edeb Adlı Eserinin Fesahat Kısmı”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3 Summer 2007

ÖZ, Şaban (2006), *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞAHİN, M. Süreyya (2002), “Kısasü'l-Enbiyâ”, *TDVİA*, Cilt 24, s. 495.

TERGİP, Ayhan (2010), “Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları.” *Journal of International Social Research*, 3.15.